

Hazudjuk influenzának!

(*Ljudmila Ulickaja: Csak egy pestis*)

A méltán világhírű orosz író, Ljudmila Ulickaja *Csak egy pestis* című kötete a mostani pandémiás helyzetre rímelve aktuálisabb nem is lehetne, miközben a keletkezése története jó pár évtizedet felölel.

Az eredetileg filmforgatókönyvnek szánt szöveget az 1939-es moszkvai pestisjárvány ihlette. Ulickaja egyik barátnőjének apja, egy patológus elszenvedője volt az akkori járványnak, s az ő története alapján formálta meg az író a saját főszereplőjét, aki mikrobiológusként lesz részese az eseményeknek.

Mindez azonban nem mostanában, hanem 1978-ban történt. Az 1939-es pestisjárvány 1978-as forgatókönyvként funkcionálása, majd filmre vitele azonban megghiúsult. A szöveget ugyanis az akkor harmincöt éves író egy forgatókönyvíró kurzus felvételijére alkotta meg, azonban a kurzus vezetője, Valerij Frid a tanfolyamra nem vette fel, mégpedig a mostani kötet elején is olvasható, következő indokkal: „maga mindent tud, nem tudok mit tanítani magának”. Így a forgatókönyv kézirat formájában maradt, s hosszú időre az író egyik fiókjának mélyére került.

Az 1939-es események 1978-as művészi formába öntése azonban mégsem volt hiábavaló. 2020-ban, a koronavírus első hulláma idején Oroszországban is elrendelt karantén alatt Ulickaja – ahogyan arról maga vallott a könyve ajánlójában¹ – rendezgetni kezdte a könyves szekrényeit és a papírokkal teli polcait, megtalálta ezt a forgatókönyvet, és rájött, hogy az abban vázolt sztori tökéletesen ráillik a mostani járványhelyzetre is.

A történetet olvasva valóban félelmetes párhuzamok fedezhetők fel mind a járvány terjedése, mind pedig annak kezelése szempontjából. Mielőtt azonban az 1939-es pestis és a 2020-as covid paralel jelenségeinek felfejtését megkísérelném, a szöveg műfaji érdekességeire is szeretnék rávilágítani.

A textus ugyanis, mint azt korábban már említettem, 1978-ban filmforgatókönyvnek íródott. Most azonban mind Oroszországban, mind pedig azokban az országokban, ahová ez az alkotás fordítás útján eljut, kisregényként jelenik meg. Az viszont Ulickaja újfent, ezáltal is bizonyított zsenialitását tükrözi, hogy annak

¹ Ulickaja nyilatkozata itt olvasható eredetiben: <https://yandex.ru/turbo/snob.ru/s/entry/191317/>

ellenére, hogy a saját bevallása szerint a szövegen a mostani megjelentetése előtt csak nüansznyi változtatott, az mégis mindkét műfaj kritériumainak megfelel. Ha valaki a vizuális kultúrában járatosabb, a rövid epizódokból összeálló történetet tényleg olvashatja „filmforgatókönyvként”: a szereplők és az adott milió – a szovjet laboratórium, a vonat, a szálloda, a különböző lakásbelsők – igen aprólékos bemutatása mindezt lehetővé teszi számára. Álljon itt erre példaként a következő részlet: „...Golgyin professzorék lakása. Tálcára rakva a reggeli hozzávalói, tojás a tojástartóban, dzsem – minden a múlt rendszer hagyománya szerint vagy európai módra. Násztja, a háztartási alkalmazott, egy korosodó, akkurátus aszszony beviszi a tálcat az ebédlőbe. Leteszi, bekopog az ajtón” (16.).

Mindeközben az Ulickajáért elsősorban mint prózáiróért rajongók az epizódok közötti szüneteket érzékelhetik egy kisregény egy-egy újabb fejezetének, s nem „kötelesek” filmszerű jeleneteket belelátni a történet menetébe.

A *Csak egy pestis* szövege tehát, amely a filmért és a prózáért rajongókat egyként „kielégíti”, műfaji vonatkozásban is unikális, s pláne azzá válik, ha az 1939-es eseményeket a mostani, a 2020-as pandémiás helyzet felől olvassuk. A történet főszereplője, Rudolf Ivanovics Majer a szaratovi Pestiskutató Intézet mikrobiológusa, aki épp egy pestis elleni vakcina kidolgozásán fáradozik, amikor Moszkvából telefonhívást kap: a főnöke utasítja, hogy utazzon a fővárosba, és számoljon be a kutatásban eddig elért eredményeiről.

A laboratórium helyiségében védőfelszerelésben és maszkban kutató tudós-
nak azonban a telefonhoz sietve idő előtt csúszik félre a maszkja, s mire felül a Moszkvába tartó vonatra, már megfertőződött a maga fejlesztette vakcina legyengített vírusától. A benne lappangó pestisről azonban egyelőre mit sem sejt, így gyanútlanul „kontaktálódik” először a „titkos barátnőjével, Anyával” (9.), akit arra kér, hogy majd pár nap múlva kövesse Moszkvába, a vonaton utazókkal, a fővárosban a Moszkva szállóban megszállva az ott dolgozókkal és az őt megborotváló borbélyal, sőt, részt vesz az egészségügyi kollégium ülésén, ahol tudós barátai és kollégái „gyűrűjében” számol be az addigi eredményeiről.

Majer betegsége a borbélynál köhögésként, a kollégiumi ülésen pedig már komoly rosszulként jelentkezik, amit kezdetben maga a kutató is „szimpla” tüdőgyulladásnak gondol. De annyira rosszul van, hogy kórházba kell szállítani, ahol a vele szintén szoros kontaktba kerülő Szorin doktor megállapítja: Majer pestises.

Szorin vészjósló diagnózisa pedig – s itt „kacsint be” a történetbe 2020 – azonnal nemcsak a védelmi intézkedéseket: a kórházban tartózkodók, az orvos, a borbély karanténba helyezését, és a vonaton, a szállóban, a kollégiumi ülésen Majerrel érintkezők mint kontaktszemélyek felkutatását indítja be, hanem a „propagandagépezet” is. Amely – hasonlóan a mostani járvány elején is megfigyelhető kommunikációs stratégiához – elsősorban a pánik elkerülését lenne hivatott szolgálni. Épp ezért a kórház főorvosa, Szikorszkij doktor az egészségügyi népbiztossal való tárgyalása után azt ajánlja, hogy a karanténba helyezett, a kórházban tartózkodó

betegeknek azt adják be, hogy ez az egész nem más, mint pusztá influenza. Ugye, milyen ismerősen csengenek a következő, 1939-ben elhangzott, Szikorszkij doktor szájába adott szavak: „Tekintsék úgy, hogy hadiállapotban vagyunk. Szóval, az első parancs: azonnal le kell zárni a lépcsőházi kijáratokat, az emeletek között tilos a közlekedés. A kórházban jelenleg körülbelül kétszáz beteg tartózkodik. A pánik elkerüléséhez elő kell állnunk egy olyan magyarázattal, ami nem izgatja föl őket túlságosan. Be kell jelentenünk, hogy elrendeltük a karantént, aminek az oka...

– Influenza – szólal meg az apró kis nő, az infektológus.

– Ideális – helyesel Szikorszkij. – Veszélyes betegség, de a letalitása aránylag alacsony.” (37).²

Az egyik oldalon a pestist influenzának beállító, azzá „enyhítő” propagandagépezet azonban a másik oldalon – s itt kerül önmagával is súlyos ellentmondásba – a kontaktkutatásban annál durvább módszereket használ, s nem ismer mértéket.

Az Ulickaja felelevenítette történetben az, hogy az 1939-es, Sztálin, a szövegben Nagyon Magasrendű Személy vezette hatalmi gépezet hogyan „nyúl utána” a kontaktoknak, talán az egyetlen olyan összetevő, ami ma ilyen formában nincs jelen a vírus elleni küzdelemben, mert egyértelműen a sztálini diktatúra részeként értelmezhető. A kontaktszemélyekért ugyanis itt ugyanaz a fekete autó érkezik, mint a politikai vagy ideológiai szempontból likvidálni kívánt személyekért. S bár az egészségügyi népbiztos „figyelmezteti” a Magasrangú Személyt a kettő közötti különbségre, 1939 Szovjetuniójában a különbségtétel a vezér számára nem jelent opciót: „Rendben – pattan föl a Magasrangú. Segítünk. Segítünk listázni meg likvidálni is. A népbiztos megrökönyödik: – Nem, nem, itt csak karanténról van szó. Likvidálni nem kell. Késlekedés nélkül be kell gyűjteni és el kell különíteni mindazokat, akik érintkezésbe léptek a beteggel” (39–40.).

A „begyűjtés” pedig – épp azért, mert azt a lakosság politikai leszámolásnak, likvidálásnak érzékeli – nemcsak óriási félelmet és értetlenséget szül, de a rémhírterjesztésnek is táptalaját szolgál. Azaz itt „csap vissza” az, hogy a betegséget kezdetben csak egy influenzának állították be. Hiszen, ha egyértelműen kommunikáltak volna, s jelezték volna az emberek felé, hogy épp milyen ügyben érkezik értük az autó, a politika és a járványügy nem keveredett volna össze az emberek fejében. De mivel itt (is) alapvetően félrement a kommunikáció, az emberek a karantén alá helyezett kórházzal és a furcsa védőmaszkos, bőrkabátos hatósági személyekről értesülve mindenfélét kitalálnak:

² Ulickaja a pánikkeltés ellen bevetett „féligazságokkal” kapcsolatban az egyik vele készült interjúban így fogalmazott: „A mi csodálatos népünk – és ezt minden ironikus felhang nélkül mondom – hozzászókkott ahhoz, hogy az igazságot soha nem mondták ki. (...) Abban az országban, amely a totális hazugsághoz szokott hozzá, a féligazság még vonzó is lehet”. Az interjú teljes szövegét lásd: <https://esquire.ru/hero/170863-lyudmila-ulickaya-o-svoey-rukopisi-chuma-kotoraya-nikogda-ne-izdavalasi-seychas-obrela-aktualnost/#part1>

„– Húha, nagy eset, hogy elvitték – szól közbe a férfi. – Úgy is kell. Ok miatt, nyilván. Az én feleségem is mondta, hogy a barátnője a saját szemével látta, ahogy előugrottak az autóból tiszta feketében vagy zöldben, arra nem emlékszem, és futás, és azok is maszkban voltak. Azt mondják, hogy pestis, úgy bizony! – mondja jól értesülten.

Az asszonyok fölhördülnek.

– Na, mit nem mondasz már, pestis! Mikor volt az, hogy pestis! Az őskorban!

– Kolera, nem?

– Az kéne neked, egy kolera!

– Dehogy kéne, de kolera, az szok lenni most. A nővérem kolerában halt meg.

– Nem kolera, pestis, hát mondom – mondja a magáét a férfi” (78.).

Akiért kiszáradva szintén eljön a fekete autó, mert fals híreket terjesztett. S a mostani helyzetre ez is rímel, hiszen, egy újabb vészjósló párhuzamként, ha nem is fekete autó, de más jármű éppúgy eljön azokért, akik veszik maguknak a bátorságot, és ebben az összekuszálódott járványhelyzetben valami olyasmit állítanak a vírussal és a védekezéssel kapcsolatban, ami a propagandagépezet működésébe nem fér bele. Az erre vetemedő illetőknek valami olyasmi jut ma is osztályrészül, mint ennek az Ulickaja megrajzolta 1939-es alaknak, a pestist kiáltó férfinak:

„Nem tudni, honnan került elő egy másik férfi, aki megfogja a karját, és finoman húzza maga után.

– Hát te mit akarsz? – csodálkozik a kacsaszájú.

– Menjünk odébb egy pillanatra – kéri a másik a lehető legszelídebben, de határozottan.

– Nem megyek, nézzék már, menjünk odébb! Én itt állok a sorban!

De ott terem egy újabb ismeretlen, ez erősebb, vállon ragadja a férfit, és ő már egyáltalán nem szelíden kéri:

– Jöjjön velem, polgártárs.” (78.).

(Ljudmila Ulickaja: Csak egy pestis, Magvető Kiadó, 2020)